

ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ТЕХНОЛОГИЯ ФАНИ УҚТУВЧИЛАРИНИНГ КАСБ МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Раззаков Бахтиёр Хабибуллаевич

Фаргона давлат унверситети уқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада бўлажак технологик таълим фани ўқитувчиларини касбий педагогик фаолиятини тубдан ислох қилиш ва касбий компетентлигини ошириш уларга қўйилган талаблар ҳақида тушунча берилган. Олий таълим муассасасида уларнинг касбий ва шахсий камолотини таъминлаш учун зарур педагогик шарт-шароитларни яратиш, технологик таълими ўқитувчиларини тайёрлаш мазмуни ва тузилмасини модернизациялаш, психологик-педагогик шароитларини аниқлаш ҳамда унинг сифатини назорат қилиш ва баҳолаш механизмини ишлаб чиқиш орқали мутахассис компетентлигини шакллантиришнинг асосий мақсадини белгилайди.

Калит сўзлар: педагог, компетенция, компетентлик, билим, кўникма, малака, қобилият, интеграция, модернизация, психологик-педагогик, механизм, коммуникатив, ўқув режа, ўқув дастур

КИРИШ

Республикада таълим тизимини такомиллаштириш орқали ҳар томонлама етук, баркамол, мустақил фикрлашга қодир, иродали, фидоий ва ташаббускор кадрларни тайёрлашга катта эътибор берилаяпти. Ҳозирги даврда ишлаб чиқаришда техника ва технологияларнинг янгиланаётганлиги, илм ва фаннинг жадал тараққиёти мутахассис кадрлардан ўз билимларини мустақил ва мунтазам равишда чуқурлаштириб, янгилаб, тўлдириб ва кенгайтириб боришни талаб этади. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»ни янада такомиллаштириш Ўзбекистоннинг халқаро талаблардаги замонавий тараққиётини таъминлай оладиган дадил, мустақил, ижодий тафаккурли, малакали, билимли мутахассис, айни пайтда шахсий инсоний сифатлари шаклланган баркамол кадрларни тайёрлаш мақсадини кўзлайди. Янгиланган таълим тизимини жорий этишда ҳар бир бўлажак ўқитувчининг ўз фанига ва баркамол авлод таълим-тарбиясига оид касбий компетентлигини шакллантириш ва уларни педагогик фаолиятда изчил қўллаш билиш маҳоратига эга бўлиши бугунги куннинг муҳим талабидир. Технологик таълим ўқитувчисини касбий-педагогик тайёрлаш сифатини тубдан ошириш унинг мазмуни билан бевосита боғлиқдир. Педагогик кадрлар тайёргарлиги сифатини сезиларли даражада ошириш учун педагогик ва техник билимлар синтезини таъминлаш зарур. Технологик таълими ўқитувчисини касбий шакллантириш педагогик ва техник билимларни фан, таълим, техника,

технология ва ишлаб чиқариш иқтисодиёти соҳаларидаги ўзгаришларга асосланган интеграцияси таълим жараёнининг самарадорлигини таъминлашга хизмат қилади. Ушбу жараён технологик таълим фани ўқитувчисини тайёрлаш мазмунини асослаш ва касбий компетентлигини шакллантириш технологиясини яратишда муайян ўзгаришларни амалга ошириш заруриятини келтириб чиқаради.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Бўлажак технологик таълими ўқитувчисининг касбий компетентлигини шакллантириш муаммосини ўрганиш ишига бир қатор илмий ишлар бағишланган. Бироқ бу муаммонинг турли жиҳатлари ва аспектларига олимларнинг қизиқишлари камаймаяпти, бу эса узлуксиз таълим тизимини модернизациялаш ва ривожлантиришнинг ҳозирги замон босқичида алоҳида аҳамиятга эгалигидан ва унинг долзарблигидан гувоҳлик беради. Назарий манбалар мазмуни билан танишиш, олий таълим муассасалари фаолиятини ўрганиш ва далилларни таҳлил этиш технологик таълими ўқитувчиларини касбий компетентлигини шакллантиришда бир қатор қарама-қаршиликлар мавжудлигини кўрсатди, хусусан: - Олий таълим муассасаси битирувчисининг етук мутахассис маълумоти даражаси билан Давлат таълим стандартининг модернизациялашган мазмуни ва хажмига қўйилаётган меъёрий талаблар ҳамда унинг шахсий имкониятларини рўёбга чиқариш даражаси ўртасида; – Олий таълим муассасаларида технологик таълими ўқитувчилари касбий компетентлигини шакллантириш жараёнида қўлланилаётган анъанавий ҳамда инновацион методлар ўртасида; – Ўқитувчи шахси ва унинг касбий компетентлигини шакллантиришда педагогик жиҳатдан қўллаб-қувватлашга қаратилган олий таълим муассасалари фаолияти билан талабани бўлажак ўқитувчи сифатида тайёрлаш жараёнини ривожлантириш механизми ҳамда қонуниятлари ўртасида;– Педагогик туркум фанларнинг технологик таълими ўқитувчиси шахсий ҳамда касбий компетентлигини шакллантириш борасида умумкасбий ва мутахассислик фанлари билан интеграциялаш имкониятларидан етарлича фойдаланилмаётганлиги ўртасида; - Илмий-техник тараққиёт, янгиланиб бораётган жамиятнинг маҳоратли педагог шахсига нисбатан ортиб боровчи талаблари билан технологик таълими ўқитувчилари касбий компетентлигини шакллантириш асосий қисмининг ўз-ўзини ривожлантириб бориш шароитида фаолият юритишга тайёр эмасликлари ўртасидаги зиддиятлар кабиларни кўрсатиш мумкин. Бу каби қарама-қаршиликларни бартараф этиш йўллари билан бири бўлажак ўқитувчиларни касбий компетентликларини шакллантиришдан иборатдир. Бўлажак технологик таълими ўқитувчиларини касбий компетентлигини шакллантириш, олий таълим муассасасаларида уларнинг касбий ва шахсий камолотини таъминлаш учун зарур педагогик шарт-

шароитларни яратиш, технологик таълими ўқитувчиларини тайёрлаш мазмуни ва тузилмасини модернизациялаш, психологик-педагогик шароитларини аниқлаш ҳамда унинг сифатини назорат қилиш ва баҳолаш механизминини ишлаб чиқиш орқали мутахассис компетентлигинини шакллантиришнинг асосий мақсадини белгилайди.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМА

Таълим жараёнинини такомиллаштиришнинг муҳим омили олий таълим тизимида технологик таълими ўқитувчиларинини касбий компетентлигинини юқори даражада шакллантирилиши билан узвий боғлиқ. Шу сабабли, замонавий таълим технологиялари имкониятларидан ҳамда яратилаётган ўқув услубий мажмуалардан унумли фойдаланиш негизинида технологик таълими ўқитувчиларинини касбий компетентлигинини шакллантириш жараёнининг назарий ҳамда амалий асосларинини яратиш долзарб вазифалардан бири эканлигинини белгилайди. Шу муносабат билан технологик таълими ўқитувчиларинини олий таълим муассасасинида тайёрлаш давридан талаб қилинадиган касбий компетентлик даражасинини таъминлайдиган янгича ёндашувларни илмий асослаш долзарб вазифа бўлиб келмоқда. Мутахассисларни касбий жиҳатдан тайёрлаш борасинида хорижий мамлакатларда амалда бўлган таълим мазмунинини бевосита ўрганиши шунини кўрсатдики, ғарб мамлакатларинида эгаллайди. Республикамининг миллий таълим тизимини моҳиятига кўра таълим мазмунининг минимал талабларини билим, кўникма ва малакага асосланади. Агарда «компетент» ва «компетентлик» тушунчаларининг этимологик тахлилига назар ташласак, улар тасодифан юзага келмаганлигинини англаш мумкин. Компетентлик талаба томонидан алоҳида билим ва малакаларни эгалланишинини эмас, балки ҳар бир мустақил йўналиш бўйича интегратив билимлар ва ҳаракатларнинг ўзлаштирилишинини назарда тутди. Битирувчиларнинг касбий тайёргарлигини даражасига қўйилувчи талаблар нуқтаи назаридан компетентлик талабаларнинг муайян вазиятларда билим, малака ва фаолият усуллари тўпламинини мақсадга мувофиқ қўллаш қобилиятинини англатади. Компетентлик - бу талабаниннг шахсий ва ижтимоий аҳамиятга эга касбий фаолиятни амалга оширилишини учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланишини ҳамда уларни касбий фаолиятда қўллаш олишини билан ифодланади. Мазкур фанда «компетентлик» тушунчасининг моҳияти ҳам тўла очилади, у қуйидаги икки кўринишда намоён бўлади: компетентлик талабаларнинг шахсий сифатлари ҳамда касбий соҳаниннг таянч талабларини сифатида шакллантирилади. Таълим мазмунининг ўқув режадаги фанлар блокларини (барча фанлар учун), фанлараро (фанлар тўпламинини учун) ва предметли (маълум бир фан учун) тарзда гуруҳланганлигини боис қуйидаги уч даражани намоён этувчи компетентликни эътироф этиб ўтамин: – таянч компетентлик (таълимнинг гуманитар, ижтимоий-иқтисодий мазмунига кўра); – фанлараро

компетентлик (умумкасбий тайёргарликнинг ўқув фанлари ва таълим блокларининг маълум доирлигига кўра); – битта предмет(фан) бўйича компетентлиги (махсус ўқув фани доирасида аниқ ва маълум имкониятга эгаллигига кўра). Шундай қилиб, таянч компетентлик олий педагогик таълимнинг ҳар бир босқичи учун таълим блоклари ва ўқув фанлари даражасида аниқланади. Таянч компетентлик тартибини белгилашда касбий педагогик таълимнинг асосий мақсадларига мувофиқ ижтимоий ва шахсий тажрибанинг моҳияти, ижтимоий жамиятда касбий фаолиятни ташкил этиш жараёнида ҳаётини кўникмаларни ушбу нуктаи назардан улар куйидаги компетентлик турларига бўлинади: 1. Яхлит-мазмунли компетентлик. Бу талабанинг қадриятли йўналишлари билан боғлиқ, унинг ижтимоий борлиқни ҳис эта билиши ва тушуниш қобилияти, мустақил ҳаёт йўлини топа олиши, ўзининг ижтимоий жамиятдаги роли ва ўрнини англаб етиши, ҳаракатларни ташкил этишда аниқ мақсадни белгилаш ҳамда қарор қабул қилиш малакаси, дунёқараши билан боғлиқ компетентлик, у талаба учун ўқув ва бошқа вазиятларда ўзини аниқлаш механизмини таъминлайди. Талабанинг индивидуал таълим йўналиши ва унинг ҳаётини фаолиятининг умумий дастури ана шу компетентликка боғлиқ. 2. Ижтимоий-маданий компетентлик. Талаба чуқур ўзлаштириши зарур бўлган билим ва фаолият тажрибасининг доираси бўлиб, миллий ва умуминсоний маданиятлар ҳусусиятлари, инсон ва инсоният ҳаётининг маънавий-ахлоқий асослари, оилавий ва ижтимоий аъналарнинг маданий асослари, инсон ҳаётида фан ва диннинг роли, уларнинг моддий борлиққа таъсири, турмуш ва дам олиш борасидаги билимлар, масалан, бўш вақтини самарали ташкил этиш усулларини билиши. 3. Ўқув-билиш компетентлиги. Талабанинг ўрганилаётган аниқ объектлар билан боғлиқ мантиқий, методологик ва ижтимоий фаолияти элементларидан иборат бўлган мустақил фикрлаш компетентликларининг тўплами бўлиб, унга мақсадни кўра билиш, фаолиятни режалаштириш, унинг мазмунини таҳлил қилиш, рефлексия, фаолиятга шахсий баҳо бериш борасидаги билим ва малакалар киради. Ўрганилаётган объектларга нисбатан талабаларни креатив кўникмалари, яъни билимларни бевосита борлиқдан олиш, ностандарт вазиятларда муаммони ҳал этишнинг ҳаракат усуллари ва эвристик методларини эгаллайди. 4. Ахборот олиш компетентлиги. Аудио-видео кўрсатув воситалари ва ахборот технологиялари ёрдамида мустақил изланиш, таҳлил қилиш ва зарур ахборотларни танлаб олиш, уларни ўзгартириш, сақлаш ва узатиш маҳорати шакллантирилади. Ушбу компетентлик талабанинг ўқув фанлари асосларини муҳим ахборотлар асосида ўзлаштиришини таъминлайди. 5. Коммуникатив компетентлик. Таълим олувчилар билан ўзаро муносабатлар, уларнинг усуллари, мулоқот жараёнида устувор ўрин тутувчи тилни ўзлаштириш, гуруҳларда ишлаш кўникмалари, жамоада турли хил маънавий-маърифий тадбирларни ташкил

қилиш ва ўтказишни билишни ўз ичига олади. 6. Ижтимоий-фаолиятли компетентлик фуқаролик (фуқаро, кузатувчи, сайловчи, вакил вазифасини бажарувчи), ижтимоий-меҳнат соҳаси (истеъмолчи, харидор, миждоз, ишлаб чиқарувчи ҳуқуқлари), оилавий муносабатлар ва мажбуриятлар, иқтисод ва ҳуқуқ масалалари, касбий, шунингдек, шахсий мавқеини аниқлаш борасидаги билим ва тажрибаларни эгаллаш (хусусан, меҳнат бозоридаги мавжуд вазиятни таҳлил қилиш, шахсий ва ижтимоий манфаатларни кўзлаб, ҳаракат қилиш маҳорати, меҳнат ҳамда фуқаролик муносабатларининг одобини билиш)ни англайди. 7. Амалий фаолиятга оид компетентликда бир ҳаракат ҳолатидан иккинчи ҳаракат ҳолатига кўчира олиш, ҳаракат ва амалларни янги вазиятларда қўллай олиш, янги ахборотлар ичида тез йўналиш олиш кўникмалари тушунилади.

ХУЛОСА

Мутахассисни тайёрлашнинг бўлажак касбни эгаллаш бўйича ўқув ва билиш фаолиятини ўз ичига оладиган меъёрий моделини кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир. У олий таълим муассасаси битирувчиси тегишли йўналиш ва тайёргарлик даражасининг малакавий характеристикасида ифодаланган ва илмий асосланган билим, кўникма ва малакалар шахснинг касбий муҳим хислатлари таркибини акс эттиради. Жумладан, технологик таълими йўналиши бўйича ўқитувчи малакасини олган олий таълим муассасаси битирувчиси: давлат таълим стандартлари талабларига мувофиқ равишда педагогик фаолият олиб боришга тайёр бўлиши, юқори назарий ва амалий тайёргарлик даражасини таъминлайдиган замонавий ўқитиш технологияларидан фойдаланиши, таълим дастурларини ишлаб чиқишда иштирок этиши, уларни ўқув режаси ва ўқув жараёнига мувофиқ равишда тўла ҳажмда амалга оширилиши учун масъул бўлиши, таълим олувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини назорат этишни ташкил этиши, олинган билимларни амалий фаолиятда қўллашга уларни тайёрлаши ва таълим олувчиларнинг мустақил ишларини назорат қилиши, аниқ ўқув фани ўқув-методик жиҳозланишининг базасини яратиши; таълим муассасасининг илмий-методик фаолиятида иштирок этиши, синф раҳбари вазифасини бажариши, таълим олувчилар билан тарбиявий ишни ташкил этиши ва утказиши, ўқув режалари ва дастурларининг таълим олувчиларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига риоя этиши, ўз касбий малакасини ошириши лозим.

REFERENCES:

- a) Abdullaev K. F., Zhuraev B. T. Formation of the correct posture of a child in the family //Bulletin of Science and Education. - 2020. - №. 21-3 (99).
- b) Gulboev A. T. Formation of professional competencies of economists //Bulletin of Science and Education. - 2020. - №. 5-2 (83).
- c) Khodjaev B. Pedagogical Axiology. - T.: Science and technology, 2012. 49-50-p.
- d) Kaldibekova A., Khodjaev B. Pedagogical Axiology. - T.: Publishing house of National Library of Uzbekistan named after Alisher Navoi, 2009. 50-p
- e) Egamberdiyeva N.M. Theory and practice of personal and professional socialization of students on the basis of cultural-humanitarian approach (on the example of pedagogical higher educational institutions): doctor of Pedagogical Sciences. - T., 2010. 131-132-p.
- f) Razzokov B.H., Mutalipov R.R. Professional orientation of students based on the national program. ISSN 2308-4804. Science and world. 2021. № 11 (99), 62-64.
- g) Раззоков Б.Х. Миллий кадриятлар воситасида бўлажак ўқитувчиларнинг касб маданиятини шакллантириш. Муғаллим ҳам узликси билимлендириў. Нукус-2021. № 3/3. 52-54 б.
- h) Раззоков Б., Махмудов М. Развитие профессиональной компетентности студентов в обучении рискам и оценке рисков. Universum: психология и образование: научный журнал. № 5 (83). М., Изд. МЦНО, 2021 г. С 19-20
- i) Раззоков Б.Х., Муталипов Р.Р. “БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШ” Международный научный журнал «ВЕСТНИК НАУКИ» № 12 (45) Т.3 2021
- j) Раззоков Б.Х., Муталипов Р.Р. “ПРОФОРИЕНТАЦИЯ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ” Международный научный журнал, № 11 (99), 2021
- k) Раззоков Б.Х., Рахимов Б.Х. “БЎЛАЖАК ТЕХНОЛОГИК ТАЪЛИМ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ КАСБ МАХОРАТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА КРЕАТИВЛИК” Международный научный журнал «ВЕСТНИК НАУКИ» № 2 (47) Том 2 2022
- l) Razzokov B.H., Yokubjonova M. H., “FUTURE TECHNOLOGICAL EDUCATION DEVELOPING PROFESSIONAL SKILLS FOR TEACHERS” ISSN 2770-0003 Volume 7 Texas Journal of Multidisciplinary Studies 2022